

OĞUZ-NAME'DE GEÇEN BAZI İSİMLER HAKKINDA

KEMAL ERASLAN

I

§ 1. Zengin bir destan kültürüne sahip olan Türklerin çeşitli yer (saha) ve devirlerde meydana getirdikleri destanlar içinde en eski ve önemlilerinden biri *Oğuz Destanı* 'dır. *Oğuz Destanı* 'nın tamamı elde olmamakla beraber, mevcut İslâm öncesi ve İslâm sonrası nüshaları (varyantları) Türk tarihinin karanlık devirlerine ait pek çok önemli izleri taşımaktadır. Bunların ele alınıp açıklığa kavuşturulması Türk tarihine olduğu kadar, kültür hayatımıza da ışık tutacaktır.

Türk'ün düşünce ve inanç sistemini, sosyal hayat ve düzenini, zevk ve ideallerini yansıtan, bünyesinde maddî ve mânevî kültür unsurlarını saklayıp gelecek nesillere aktaran destanlarımız üzerinde maâlesef kapsamlı ve derinliğine bir araştırma yapılmış değildir. Yapılan münferit çalışmalarda, aydınlatılmaya muhtaç pek çok ayrıntı bulunmaktadır ki tarihî gerçekleri ortaya koyacak bu ayrıntılardır.

Bu yazımızda *Oğuz Destanı* ile ilgili bir iki hususu ele almayı ve bazı izahlarda bulunmayı düşündük. Üzerinde duracağımız bir husus Oğuz'un baba ve amcalarının adları, diğeri ise *Oğuz Destanı* 'nın teşekkül devridir.

§ 2. Önce belittiğimiz gibi destanın tamamı elimizde bulunmamaktadır. Elimizde olan destanın İslâm öncesi devreye ait Uygur harfli bir parçası ile İslâmî devre ait çeşitli varyantlarıdır.

a. *Oğuz Destanı* 'nın Uygur harfli bir parçası Paris'te Bibliothek National'de bulunmaktadır.¹ Metin baştan, ortadan ve sondan eksik 376 satırdır. Metni önce Almanca, daha sonra Türkçe yayımlayan W. Bang ve R. Rahmeti², metnin istinsah tarihini ve yazıldığı şi veyi tayin etmenin mümkün olmadığını, ancak şimdilik "yeni şark türkçesi" tabiriyle yetindiklerini bildirmişlerdir.³

Metinde Oğuz'un doğumu, büyümesi, cesareti, ok ve yay kullanmadaki ustalığı, gökten inen gök ışık içindeki güzel bir kızla evlenişi ve bu kızdan *Kün, Ay, Yultuz* adlarında üç erkek, bir müddet sonra da göl ortasında bulunan ağaç kovuğundaki güzel bir kızla evlenişi ve bu kızdan da *Kök, Tağ, Tengiz* adlarında üç erkek evladının dünyaya gelişi, Oğuz'un Uygur kağanı olarak dört tarafa elçiler gönderişi, bazılarıyla savaşılarak dört tarafı hükmü altına alışı, Saklap, Kıpçak, Karluk, Kalaç, Kanglı kavimlerine ad veriş, bundan sonra Hint, Tangut ve Suriye taraflarına sefer kılışı anlatıldıktan sonra veziri Uluğ Türük'un tavsiyesine uyarak üç büyük oğlunu doğuya, üç küçük oğlunu ise batıya gönderişi, topladığı büyük bir kurultayda üç büyük oğlundan türeyen *Buzuklar* 'ı sağ yanında, üç küçük oğlundan türeyen *Üç Ok* 'ları da sol yanına alışı⁴ ve nihayet ülkesini bu altı oğlu arasında taksim edişi anlatılmaktadır.⁵

Destanda Oğuz'un babası ile amcalarının zikredilmeyişi metnin eksikliği ile izah edilebilir.

¹ Bibl. Nat. Supplément Turc, 1001.

² W. Bang- G. R. Rachmati, "Die Legende von Oghuz Qaghan", *Sitzb. d. Preuss. Akad. d. Wiss.* 1932. Phil.- Histor. Kl. XXV. Berlin 1932.

W. Bang ve G. R. Rahmeti, *Oğuz Kağan Destanı*, İstanbul 1936, İstanbul Üniversitesi yayımlarından: 18

³ Türkçe çeviri, s.7.

⁴ *Buzuk* ve *Üç Ok* boy adları için bk. Kemal Eraslan "Boz-ok ve Üç-ok Oğuz kolu adları hakkında", *TDAY. Belleten* 1986, Ankara 1989, s. 5-8. Biz bu adların *Töz/Tös-ok* ve *Uç-ok* olduğu kanaatindeyiz.

⁵ Paul Pelliot, "Sur la Legende d'uguz-khan en ecriture Ouigoure", *Toung Pao*, XXVII, s.247-358 (Türkçesi: Vedat Köken, *Uygur yazısıyla yazılmış Uğuz Han destanı üzerine*, Ankara 1995.)

b. *Oğuz destanı'nın* İslâmî varyantını ilk defa İlhanlılar tarihçisi Reşîdü'd-dîn'in⁶ *Câmi'ü't-tevârîh* adlı tarihinde bulmaktayız.⁷ Eserde konumuzla ilgili satırlar şöyledir:

او را پسری شد نام او ذیب یا قوز خان معنی ذیب تخت و جاه است و یاوقو مقام
جمهور و او پادشاه بزرگ نامدار بود و چهار پسر معتبر مشهور داشت
راخان و کورخان و کرخان و لرخان قراخان قایم مقام گاه و افسر پدر شد

(Bağdat köşkü nüshası, st., 5-6)⁸

Câmi'ü't-tevârîh 'te yer alan *Oğuz-nâme* 'yi Almanca tercümesi ve tıpkıbasımıyla yayınlayan Karl Jahn, Oğuz'un babasıyla amcalarının adını, *Qarâ-Hân, Ūr-Hân, K.r-Hân ve K.r-Hân* şekillerinde tespit etmiştir.⁹ K. Jahn'ın, son iki ismin tesbitinde tereddüde düştüğü ve dip notlarında isimlerle ilgili nüsha farklarını belirtmekle yetindiği görülmektedir.¹⁰

Reşîdü'd-dîn *Oğuz-nâme* 'sinin tercümesini notlarla yayınlayan Z. Velidi'nin eserinde ilgili kısmın tercümesi şöyledir:

"Onun Dhib Yavku Han adında bir oğlu oldu. Dhib'in manası taht ve makam, Yavku ise halkın önderi demektir. O büyük ve tanınmış bir padişahdı.

⁶ Tam adı Reşîdü'd-dîn Fazlu'llâh bin 'Îmâd ed-Devle Ebi'l-Hayr b. 'Alî el-Hemedânî'dir. H. 645-718 (m. 1247-1318) yılları arasında yaşamıştır. (hayatı ve eseri için bk. Zeki Velidi Togan, "Reşîdü'd-dîn Tabîb" maddesi, *IA*, c. IX, s. 705-712).

⁷ Eserin nüshaları için bk. *Câmi'ü't-tevârîh*, Topkapı Sarayı Ktp. Hazîne, no: 1653; Bağdâd Köşkü, no: 282. *Oğuz-nâme* Hazîne nüshasının 375b- 391a; Bağdâd Köşkü nüshasının 590b-641a yaprakları arasında yer almaktadır. Eserin yayını için bk. Ahmet Ateş, *Câmi'ü't-tevârîh*, c. II, 4. cüz, Ankara 1957, 5. cüz, Ankara 1960, TTK. yayınlarından.

⁸ "Onun bir oğlu oldu, onun adı *Dîb Yâhkâr Hân*. *Dîb* 'in mânası taht ve mevkidir. Ve *Yavku* toplumun önderi mânasındadır. O büyük ve ünlü bir padişahdır. Dört tane ünlü ve itibarlı oğlu vardı: *Kara-Han, Kür-Han, K.r-Hân, K.r-Hân*. *Kara-Han* babasının veliahdı ve komutanı oldu."

⁹ Karl Jahn, *Die Geschichte der Oguzen des Raşîd ad-Dîn*, Wien 1969, s.18.

¹⁰ Karl Jahn, age. s.18.

Dört muteber ve şöhretli oğlu vardı: Kara-Han, Or-Han, Kür-Han, Küz-Han."¹¹

c. A. Samoyloviç tarafından 1903 yılında Aşkabat'ta bulunan Ebu'l-Gâzi Bahâdır Han'ın *Şecere-i Terâkime* adlı eserinin İstanbul'da fotokopi olarak yayınlanan Nûri İşan nüshasında ilgili kısım şöyledir.¹²

مغول خانينك تورت اوغلى بار ايردى اولوليغ نينك آتى قره خان ايكنجى
كورخان اوچونجى غيرخان تورتونجى اورخان

(7 a, st. 12-15).¹³

Şecere-i Terâkime 'nin A. N. Kononov tarafından yapılan yayınında Taşkent nüshası esas, Leningrad nüshası yardımcı nüsha olarak alınmıştır ve ilgili kısım şöyledir:¹⁴

مغول خانينك تورت اوغلى بار ايردى اولغى نينك آتى قراخان ايكنجى كورخان
اوچونجى قيرخان تورتونجى اورخان

15 (6a)

¹¹ Zeki Velidi Togan, *Oğuz Destanı*, Reşideddin Oğuznâmesi, Tercüme ve tahlili, İstanbul 1972, s.17. Z. Velidi'nin tercümesine esas aldığı *Câmi'ü't-tevârih* in Hazîne nüshasında isimlerin imlâsı şöyledir:

(375b, st. 7) قراخان اورخان لرخان كرخان

¹² A. Samoyloviç tarafından Aşkabat'ta 1900'de bulunan *Hocalı Molla nüshası* ile 1903'te bulunan *Nûri İşan nüshası* halen Leningrad (Sen Petesburg) İlimler Akademisi Kütüphanesinde bulunmaktadır.

Ebu'l-Gâzi Bahâdır Han, *Şecere-i Terâkime*, Fotokopi, İstanbul 1937.

¹³ "Moğol Han'ın dört oğlu var idi. En büyüğünün adı *Kara Han*, ikincisinin *Kür Han*, üçüncüsünün *Gır Han*, dördüncüsünün *Or han (Ur Han)* idi."

¹⁴ A. N. Kononov, *Rodoslovnaya Turkmen*, Soçineniye Abu-l-Gazi Hana chivinskogo, Moskva-Leningrad, 1958.

¹⁵ "Moğol Han'ın dört oğlu var idi. Büyüğünün adı *Kara Han*, ikincisinin *Kür Han*, üçüncüsünün *Kır Han*, dördüncüsünün *Or Han (~Ur Han)* idi."

Şecere-i Terâkime'nin Taşkent nüshasını esas alarak yeni ve ciddi bir yayını hazırlayan Zühal Kargı Ölmez'in kurduğu metnin ilgili bölüm transkripsiyonu şöyledir:¹⁶

"Anıñ (Alınca Hân'ın) ikiz oğlu boldı. Biriniñ atı Tatar ve biriniñ atı Moğol. Atası karı bolğandın soñ yurtını ikki bölüp ikki oğlığa berip vefât boldı. Alınca Hân ölgendin soñ Tatar ve Moğol her kaysısı öz yerlerinde pâdişâhlık kıldılar. Moğol Hân'nıñ dört oğlu bar irdi. Uluğınıñ atı Kara Hân, ikkinçi Kür Hân, üçünçi Kır Hân, törtünçi Or Hân. Moğol Hân uluğ oğlu Kara Hân'ğa yurtını berip barçanıñ bara turğan yurtığa kitdi." (s. 121)¹⁷

Taşkent nüshasında isimlerin imlâsı şöyledir:

(70A, st. 1-7) قراخان كورخان قيرخان اورخان

ç. Yazıcı-zâde Alî¹⁸ İbn-i Bîbî'den¹⁹ tercüme ettiği *Selçuk-nâme*'sinin²⁰ baş tarafına ilâve ettiği *Oğuz-nâme* 'nin, kendi ifâdesine göre, *Uygurca Oğuz-nâme* 'de, *Câmi'ü't-tevârih*'te ve *Gâzân Hân* tarihinde²¹ de geldiğini bildirir. Yazıcı-zâde metninde ilgili bölüm şöyledir:

¹⁶ Zühal Kargı Ölmez, Ebulgazi Bahadır Han, *Şecere-i Terâkime* (Türkmenlerin Soy Kütüğü), Ankara 1996.

¹⁷ "Onun (Alınca Han'ın) ikiz oğlu oldu. Birinin adı Tatar ve birinin adı Moğol. Atası yaşlandıktan sonra (Alınca Han) yurdunu ikiye taksim edip iki oğluna verip vefat etti. Alınca Han öldükten sonra Tatar ve Moğol her biri kendi yerlerinde padişahlık ettiler. Moğol Han'ın dört oğlu var idi. Büyüğünün adı Kara Han, ikinci Kür Han, üçüncü Kır Han, dördüncü Or Han. Moğol Han büyük oğlu Kara Han'a yurdunu verip herkesin gide durduğu yurduna gitti."

¹⁸ II. Murâd devri tarihçilerinden olan Yazıcı-zâde Alî'nin hayatı ve şahsiyeti hakkında fazla bilgimiz bulunmamaktadır. Yazıcı-zâde âilesinden olan Alî'nin âilesi hakkında bk. Âmil Çelebioğlu-Kemal Eraslan, "Yazıcı-oğlu" maddesi, *İA*, c. 13, s. 363-368.

¹⁹ İbn-i Bîbî'nin adı Nâsıru'd-dîn Hüseyin bin Muhammed'dir. XIII. yüzyıl İran tarihçi ve ediplerindedir. Fazla bilgi için bk. Adnan Sadık Erzi, "İbn Bîbî" maddesi, *İA*, c. 5/2, s. 712-718.

²⁰ İbn Bîbî'nin Selçuklular tarihi olan eserinin tam adı *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye* 'dir. Yazma nüshalarından biri Ayasofya Ktp. no. 298'de kayıtlıdır. Eserin tıpkıbasımı için bk. Adnan Sadık Erzi, İbn-i Bîbî, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye*, I Tıpkıbasım, Ankara 1956, TTK yayınlarından I. Seri, No. 4a, Yazıcı-zâde Alî'nin *Selçuk-nâme* tercümesi, İbn Bîbî'den doğrudan doğruya bir tercüme değildir. Başta ilâve edilen *Oğuz-nâme* dışında yer yer ilâveler de yapılmıştır. Yazma nüshaları için bk. Topkapı Sarayı, Revân Ktp. no. 1390, 1391; Bibl. Nat. Suppl. Turc. 737.

²¹ İlhanlılar hükümdarı olan Gâzân Han için bk. W. Barthold, "Gazan" maddesi, *İA*, c. IV, s. 729-730.

(Revân Ktp. no. 1391, 5b, 2.)²²

بو ابو الحبه خانوك بر اوغلى واردى آدى اديب بافوى كه معنسى دولت و اولو و منصب ىرى ديمكدر
يعنى مجموع قومك اولوسى و باشى. و بو اوغلان شوكت و پادشاهلق اسبابيله اتاسندن ار توغدى
و دورت اوغلانلرى واردى آدلرى قراخان و اورخان و كور خان و كور خان.

d. *Manzûm Oğuz-nâme*'nin Uzunköprü nüshasında²³ sadece Oğuz'un babası *Kara Han* (فراخان) ile amcası *Kür Han* 'ın(كور خان) adı

geçmektedir:

Atası Kara Hân Oğuz'nuñ için

İnisi kızını köçürdi köçün (s. II, st. 8)²⁴

Yana bir inisi bu Kür Hân kızın

Ayıttı Oğuz'ğa kıl emdi güzin (s. III, st. 1)²⁵

Aktardığımız metinlerde bazı tutarsızlıklar bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Oğuz'un dedesinin adındaki farklılıktır. Kaynakların bazısı Dib Yavgu (Dib Bakuy, Diz Yakur, Dib Takuy)²⁶ gösterdiği halde, bazısı Moğol

²² Revân Ktp. no. 1390, 4b'de iki ismin imlâsı ديب خان ve تقراخان şeklindedir.

"Bu Ebu'l-ce Han'ın bir oğlu vardı, adı Dib Bakoy ki nânası devlet ve ulu ve mansıb yeri demektir, yani bütün kavmin ulusu ve başı. Ve bu oğlan şevket ve padişahlık sebebiyle atasından daha öndeydi (fazlaydı). Ve dört oğlu vardı, adları Kara Han, Or Han (Ur Han), Kün Han, Kür Han." (

²³ *Manzûm Oğuz-nâme* metni Uzunköprü'de Seyyid Ali adlı bir şahsın kitapları arasında bulunan bir mecmuanın içinde yer almaktaymış. Bugün kaybolan bu mecmua, *Oğuz-nâme* 4 varak, *Atabetü'l-Hakâyık*'tan bir bölüm de 11 varak olmak üzere 15 varaktan ibaretmiş. Baştan, ortadan ve sondan eksik olan mecmuanın istinsah tarihi ve yeri, mestensihî belli değilmiş. Fotokopisinden yaptığımız yayın için bk. Kemal Eraslan, "Manzum Oğuznâme", *TM*, c. XVIII, İstanbul 1976, s.169-236+VIII.

²⁴ "Atası Kara Han Oğuz için, küçük kardeşinin kızını aldı."

²⁵ "Diğer küçük kardeşi Kür Han'ın kızını, şimdi seçmesi için Oğuz'a söyledi."

²⁶ Dib Yabğu isminin çeşitli imlâları için bk. K. Jahn, *Die Geschichte der Oguzen des Rasid ad-Dîn*, s.18, dip not:11.

Han'ı göstermiştir. İkinci farklılık Oğuz'un amcalarının adlarında ve sırasındadır:

Câmi'ü't-tevârih :

K. Jahn	:	Ḳ.r-Ḥân	Ḳ.r-Ḥân	Ûr-Ḥân	Qara Ḥân
Z. Velidi	:	Küz Ḥân	Kür Ḥân	Or Ḥân	Ḳara Ḥân

Şecere-i Terâkime :

Kononov	:	Or-Ḥân	Ḳır-Ḥân	Kür-Ḥân	Ḳara-Ḥân
Z. Ölmez	:	Or-Ḥân	Ḳır-Ḥân	Kür-Ḥân	Ḳara-Ḥân

Y. Oğuz-nâmesi : كورخان كون خان اورخان قرا (قره) خان

Manzûm Oğuz-nâme : .....

İsimlerde görülen bu farklılıklar destanın çeşitli saha ve devirlerde, farklı kimseler tarafından kaleme alınmasıyla ilgilidir.

Faruk Sümer, Türk destanlarıyla ilgili önemli makalesinde Oğuz'un babası ve amcalarının adlarını Kara Han, Urhan, Gür Han (Kür Han), Küz Han şeklinde tesbit etmiştir.²⁷

II

§ 3. Türklerde ad ve ünvan vermede belirli hususlar dikkate alınırdı. İsim veya ünvan âit olduğu şahsın belirgin özelliği yanında rütbe ve mevkiini de gösterirdi. Aynı durum boy adları için de söz konusudur. Nitekim Yazıcı-

²⁷ Faruk Sümer, "Oğuzlara âit destanî mahiyette eserler", *AÜDTCF Dergisi*, c. XVII, sy. 3-4, Ankara 1959, s.361, 367.

zâde *Oğuz-nâmesi* 'nde de 24 Oğuz boyunun adlandırılmasında aynı esasa uyulmuştur.²⁸ Şimdi Oğuz'un babasının ve amcalarının adlarını ele alabiliriz.

a. Kara Hân:

Kaynaklar ittifak halinde Oğuz'un babası olarak Kara Han'ı göstermektedirler. İmlâsı ise قرخان veya قره خان şeklindedir. Biz bu sözün isim olmayıp ünvan olduğunu belirtmeliyiz.

Gabain, "Renklerin Sembolik Anlamları" adlı makalesinde, renk adlarının (ak, kara, sarı, kırmızı, mavi gibi) birçok kültürlerde sembolik mânalar taşıdığını, "kavim, yer, dağ, nehir, şahıs" adlarında yer aldığını, aynı şekilde yönleri belirlemede de kullanıldığını ifade ettikten sonra, "kara" kelimesinin batı, kuzey veya doğu yönüne işaret ettiğini, "ak-kara" renk adlarının *Ak-Han-Kara Han*, *Ak ve Kara Tatarlar*, *Ak ve Kara Hazarlar* kavim adlarında da kullanılıp "eşitlik, benzerlik" ifadesi, *Ak Kalmuklar*, *Kara Kalmuklar*, *Kara Kırğız* kavim adlarında da *kara'* nın "gerçek" ifadesi taşıdığını bildirmiştir.²⁹

Bilhassa "ak" ve "kara" sözleri Hunlarda ve Karahanlılarda görüldüğü gibi ikili teşkilatlanmada da görülmektedir.³⁰

Kara Han'ın, Dīb Yabgu'nun en büyük oğlu oluşu ve babasının vefatından sonra tahta geçişi dikkate alınrsa, ünvandaki "kara" kelimesinin "büyüklük" ifade ettiği anlaşılır.³¹

b. Ur Hân:

Kaynakların bazısında Dīb Yabgu'nun ikinci, bazısında dördüncü oğlu olarak gösterilen *Ur Han* 'ın imlâsı hep اورخان şeklindedir. Bazıları ismi *Or Han*,

²⁸ bk. Yazıcı-zâde, *Oğuz-nâme*, Revan Ktp. no. 1391, v. 1b-19b.

²⁹ A. von Gabain (Semih Tezcan), "Renklerin Sembolik Anlamları", *Türkoloji Dergisi*, c. III, Ankara 1968, s.107-113.

³⁰ bk. Kemal Eraslan, "Boz-ok ve Üç-ok Oğuz kolu adları hakkında", *TDAY Belleten* 1986, Ankara 1989, s.5-8.

İbrahim Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, Ankara 1977, s.259-262.

³¹ kara budun "halk" sözünde de "kara" büyüklük ve çokluk ifadesi taşımaktadır.

K. Jahn ise *Ūr Han* şeklinde tesbit etmiştir.³² اور املâsı değişik şekillerde okunabilir: *or* (krş. Kâşgarî, I, 45: اورات (*or at*) "donu al ile doru arasında bulunan at"; Radloff, *Wb.* I, 1047: *or* [Tel. Kir.] "1. nicht dunkel und nicht hel (von Pferden), 2. grau"); *ör* (krş. Radloff, *Wb.* I, 1216: *ör* [Kir. Osm. Dsch.] "eine hoch Stelle, die Erhöhung; Rand, Saum; die Hügel"); *ur* (krş. Radloff, *Wb.* I, 1647: *ûr* [Alt. Tel.] "schwer, schwerig, geschichtig"). Biz اور املâsını *ur* şeklinde okumak ve *uz* kelimesinin paraleli görerek "usta, mâhir, becerikli, müdebbir" mânasını vermek düşüncesindeyiz (krş. Kâşgarî, III, 46: اوز (*uz*) "usta, mâhir"; Räsänen, *Wb.*, 517: *ûz, uig. *uz* "geschichte, Meister, gut" ~ Mo. (Poppe, 102) *ura* "Kunst"; Radloff, *Wb.*, I, 1754: *uz* : uz kişi "ein fähiger Mensch").

Bilindięi gibi *r~z* paralelliği Türkçe'nin önemli ses hadiselerinden biridir ve Türk lehçe ve şivelerinin tasnifinde sağlam ölçülerdendir.³³ Bulgar grubunda bazı kelimelerdeki *r* sesine mukabil diğer lehçe ve şivelerde *z* sesi yer almaktadır. Bu sebeple *ur* şeklini *uz* 'un paraleli ve daha eski bir şekli kabul etmekteyiz. *Oğuz destanı*'nın İslâmî varyantlarında hadiseler ve destan motifleri zamanla ve kültür değişmeleriyle farklılıklar göstermesine rağmen şahıs ve yer isimleri aslı ve en eski şekillerini korumuş olmalıdır.

c. Kür Hân ~ Küz Hân:

Oğuz-nâmeler'de Oğuz'un birinci veya üçüncü amcasının adı olarak geçip daima *Kür Han* şeklinde tesbit edilmiştir. *Kür Han* 'ın da bir ünvan adı olduğu açıktır. *kür* kelimesi kaynaklarda şu şekilde yer almaktadır: Kâşgarî, I, 324: کور (*kür*) "yiğit, sarsılmaz, pek yürekli, kabadayı"; Radloff, *Wb.* II, 1329: *kür* (کور) [Kas.] "tapfer, müthig", dick, fett, reich". Z. Velidî'nin کور املâsını *küz* okumasını doğru kabul edersek, *kür* ~ *küz* paralelliğinden söz etmek gerekir.

³² K. Jahn, age., s.18.

³³ bk. Talat Tekin, "Yeni 'Zetasizm' Örnekleri", *Uluslararası Türk Dili Kongresi*, 1988, Ankara 1996, s.81-83. T. Tekin, "Üze Zarfı Hakkında", *Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi*, 1985, İstanbul 1985, s.253, 260.

Menges *Kür Han* ünvanını *Gür-xân* şeklinde tesbit edip *Gür-xân* 'ı da Kara Hitayların ilk hükümdarı *Go-öri-xân* 'a bağlamıştır, ayrıca *gür* sözünü, Mo. *gür* "weit, breit, allgemein" olarak göstermiştir. Daha sonra da *gür* kelimesinin Eski Türkçe, Orta Türkçe ve Osmanlıca'daki şekil ve mânaları ile genişlemiş şekillerini sıralamıştır: Kâş. *kür-ä-* "entlufen, (sklave)"; Osm. *gür-ä-* (<*gür-ä-g*) "wild, unerzogen, unbändig, eigenmächtig" (*WB*. II, 1637), Alt-Osm. *gür-ä-* "brünstig sein (Stute), *gürälük* (<*gür-ä-g-lik*) "Unabhängigkeit, Wildheit, Blödheit" (*TTS.*, I, 340, II, 479); *gür-ä-l-* "erregt, aufgeregt, wild werden, von Sinnen kommen" (*TTS*, *ibid.*); Osm. *gür-ä-ş* "Kampf, Ringkampf"; *gür-ä-ş-* "kämpfen, ringen" (*WB*. II, 1637/8); Osm. *g'ürük* (<*gür-ü-k*) "brünstig (Vogel)"; *gür-ük-* "brünstig sein, werden (Vogel)" (*WB*. II, 1657/8); *kürlig, kürlüg* (Radloff, *WB*. II, 1451: *küräläg, kürälig*; Thomsen, *Inscriptions de l'Orkhon déchiffrées*, pp. 99, 141/2: *körlig*; *Alttürk. Gramm.* p.317: *kürlüg*; *kür* "Trug"; Bang, *Analytischen Index*, p. 27: *kürlüg* "betrügerisch" (aldatıcı, hilekâr)."³⁴

Kanaatimizce *kür* veya *küz* kelimeleri *kü-* köküne bağlanabilir: *kür*<*kü-r* ~ *küz*<*kü-z*. (krş. Räsänen, *Wb.*, 306: *kü-* "behüten (korumak)"; Menges'in verdiği genişlemiş şekillere *küç* (<*kü-ç*) "güç, kuvvet" kelimesini de dahil edebiliriz."

ç. Kır Hân ~ Ğır Hân (~Kız Hân):

Şecere-i Terâkime 'de Oğuz'un ikinci amcası olarak gösterilen *Kır Han* veya *Ğır Han* isimlerinde, farklılık istinsah ile ilgilidir. Biz *kır* kelimesini, *kız* "pahalı, değerli, az bulunur" kelimesinin varyantı kabul etmekte ve kelimelerde *r* ~ *z* paralelliğini bulmaktayız. Nüshalarda *kız* şekline rastlanmayışı *kır* 'ın aslı ve daha eski oluşuyla ilgilidir (krş. Clauson, *EDPT*, 680: *kız* "costly (pahalı, kıymetli), expensive (pahalı)"; Kâşgarî, I, 326: *قز* (*kız*) "pahalı nesne"; Ebû Hayyân, 77: *kız* "pahalı").

d. Kün Hân:

³⁴ .Karl H. Menges, "Der Titel كور خان der Qara-Qytaj" *UAsb*. XXIV, 3-4, Wiesbaden 1952, s.84-88.

Sadece Yazıcı-zâde, *Oğuz-nâme* 'sinde Oğuz'un ikinci amcası olarak geçen *Kün Hân* da diğerleri gibi bir ünvan ismidir: Bütün hehçe ve şivelerde yer alan *kün* "güneş" kelimesinin (bk. Clauson, *EDPT*, 725: *kün* "the sun (güneş)") ünvan ismi olarak kullanılışı pek yaygın değildir.

III

§ 4. Bugüne kadar Oğuz'un tarihî bir şahsiyet olup-olmadığı, Oğuz destanı'nın nerede ve ne zaman teşekkül ettiği hususları açıklığa kavuşturulmamıştır. Fuad Köprülü, Oğuz menkıbesi'nin Hunların (Hiyung-nu) milattan önceki tarihlerinden bakiyeler taşıdığını ve Göktürklerden başlayarak Selçukîlere kadar tarihî gelişmelere paralel olarak destanın da gelişmeler gösterdiğini ve tarihî olayların izlerini taşıdığını belirteek, Oğuz destanının Hunların tarih öncesi devirlerinde teşekkül etmiş olduğuna işaret etmiş oluyor.³⁵ F. Sümer Türklerin en eski yurdu olarak Talas (Taraz) ve Sayram (İsficâb) bölgeleri ve bunlara komşu yerler, Balkaş-Aral gölleri arasını kabul etmekle destanın bu bölgede teşekkül ettiğini zımnen belirtmiş oluyor.³⁶ Destanın teşekkül tarihi ile Oğuz'un tarihî şahsiyeti hakkında ise kesin bir hükümde bulunmamaktadır.³⁷

N. Sami Banarlı ise Oğuz'un Hun hükümdarı Mete-Motun olduğunu, dolayısıyla destanın Hunlar devrinde teşekkül ettiğini, ilmî kanıtlar ileri sürmeden benimsemiştir.³⁸

Oğuz'un tarihî bir şahsiyet olup olmadığı hususunda maalesef elimizde aydınlatıcı bir delil bulunmamaktadır. Destanın teşekkül devri ve yeri hakkında bizim de söyleyeceğimiz tahminden ileri geçemeyecektir. Destanda yer alan Oğuz'un amcaları Ür-han, Kür-Han ve Kır-Han isimlerini dikkate alırsak şunlar söylenebilir: Eğer Türkçe'de *r-z* nöbetleşmesinde */r/* aslî ve eski ses ise, destan */r/* sesinin hakim olduğu Eski Bulgar veya Hun devrinde ve bölgesinde teşekkül etmiş olmalıdır.

³⁵ Köprülü-zâde Mehmed Fu'âd, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1926, s.63-64.

³⁶ Faruk Sümer, "Oğuzlar'a ait destani mahiyette eserler", *AÜDTCF Dergisi*, c.XVII, s. 3-4, Ankara 1959, s.361).

³⁷ Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri - Boy teşkilatı - Destanları*, Ankara 1967.

³⁸ Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı*, İstanbul 1971, s.17.

Kısaltmalar

age. :	adı geçen eser
AÜDTCF Dergisi :	<i>Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Ankara</i>
Bibl. Nat.:	Bibliothek Nationale
bk.:	bakınız
c.:	cilt
İA.:	<i>İslâm Ansiklopedisi, İstanbul</i>
s.:	sahife
Sitab. d. Preuss. Akad. d. Wiss. :	<i>Sitzungsberichte der Preussischen Akademie der Wissenschaften, Berlin</i>
TDAY. Belleten :	<i>Türk Dili Araştırmaları Yılığı, Belleten, Ankara</i>
TM.:	<i>Türkiyat Mecmuası, İstanbul</i>
UAJb.:	<i>Ural-Altische Jahrbücher, Wiesbaden</i>